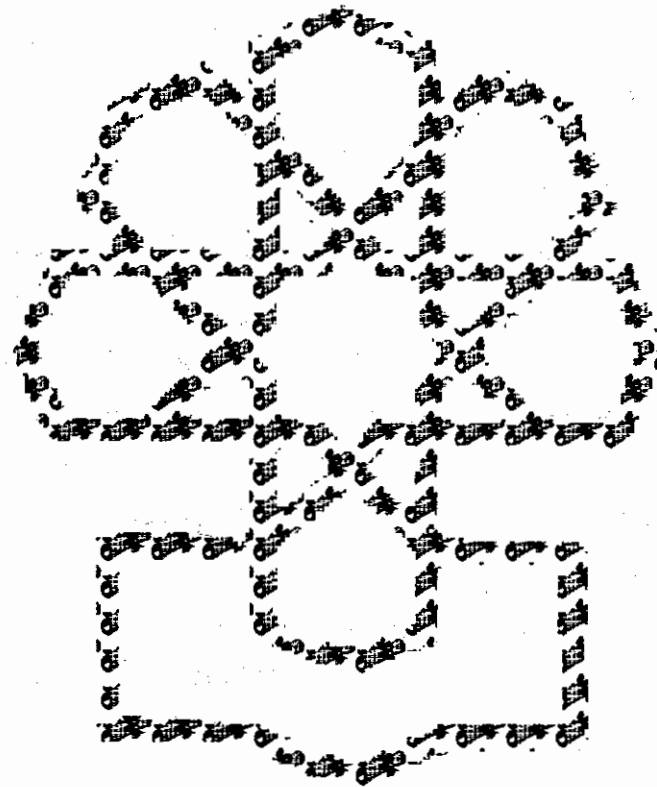

دیباچه‌ای بر «وجدان کار»

معاونت پژوهشی
بهمن ماه ۱۳۷۴

کار: دفتر بررسی‌های سیاسی-اجتماعی

این گزارش به عنوان مقدمه‌ای بر مطالعه جامع «وجدان کاری» جهت ارائه به نشست خبرگان مسایل سیاسی و اجتماعی مرکز پژوهش‌ها مطالعه شده است.

کد گزارش: ۲۴۰۱۰۰۴

مرکز پژوهش‌ها: مجلس شورای اسلامی
کتابخانه و واحد اسناد و کتابخانه ملی
شماره: ۲۹۵۹
تاریخ: ۱۹ اردیبهشت ۱۳۷۵

دیپاچه‌ای بر «وجدان کار»

کد گزارش: ۲۴۰۱۰۰۴

مقدمه

وجدان کاری صفت و حالتی است که تحت شرایطی خاص و بر اثر عوامل مختلفی در افراد جامعه پدید می‌آید، به طوری که افراد جامعه ضمن احساس مسؤولیت شدید، سعی می‌کنند تا وظایف محوله را به بهترین وجه و به طور دقیق و کامل و با رعایت اصول بهینه‌سازی انجام دهند. وجدان کاری، زمانی تجلی می‌یابد که افراد یک جامعه از امنیت اجتماعی - اقتصادی شغلی برخوردار بوده، و در عین حال از خود و شخصیت خود نیز آگاهی داشته باشند.

کلیات نظر اسلام درباره وجدان کار

موضوع وجدان کار را در حیطه بینش اسلامی از ابعاد مختلف می‌توان مورد توجه قرار داد؛ مثلاً مؤمن برای گذراندن زندگی خود و خانواده، و ایفای مسؤولیت اجتماعیش در جامعه به کار و تلاش می‌پردازد و باید در گردش چرخ اقتصاد جامعه نقش در خور توجهی داشته باشد. و این گذراندن زندگی می‌باید از راه کسب حلال و مشروع، و مطابق با موازین دینی باشد، در این صورت زحمات انسان و رنجهای او در این مسیر ثواب، به مثابه شهادت در راه خداوند است. چگونه ممکن است با چنین بینش و اعتقادی، در کار سستی بشود و شخص کمتر از آنچه اجرت می‌گیرد و مسؤولیت دارد، کار انجام دهد؟ زیرا وی در صورت اهمال در مسؤولیتهای اجتماعی و انداختن بار مسؤولیت خویش به دوش دیگران مورد لعن خداوند قرار می‌گیرد. پیامبر عظیم‌الشان فرمود: کسی که بار خود را به دوش دیگران افکند، ملعون است. به خصوص وقتی این مسؤولیت به عنوان حق جامعه و حق الناس باشد، از اساسی‌ترین و پر مسؤولیت‌ترین وظیفه فرد مسلمان است که به بهترین نحو باید اداره شود و انجام آن به ادای حق الله او برتری دارد. در این صورت برای یک کارگزار مسلمان و متدین چه انگیزه‌های بالاتر از این است، تا با تمامی توان به ادای حقوق اجتماعی و مردم که مسؤولیت انجام آن را به عهده گرفته قیام نماید؟ چنین فردی علاوه بر اینکه به وظیفه خویش عمل می‌نماید، محبوب خداوند و مورد عنایت و لطف او قرار می‌گیرد.

به طور کلی مشکل اساسی در موضوع وجدان کاری تأکید بیش از حد به کنترل‌های رسمی و خشک اداری است، که به تنهایی نمی‌تواند کارآیی مفید و اثربخشی لازم را داشته باشد، مگر در کنار دیگر اهرمها. به ویژه توجه به مبانی اعتقادی و دینی و اینکه افراد خود را در هر حال در محضر خدا بدانند و توجه کنند که هر لفظی که به زبان می‌آورند و هر قدمی که برمی‌دارند یا اثری که بر جای می‌گذارند در بارگاه الهی ثبت و ضبط می‌شود و دور روز قیامت تک تک اعمال، حتی اگر به اندازه خردلی هم که باشد دیده می‌شود.

در اسلام تأکید بر نقش نفس مطمئنه که در تفاسیر به وجدان پاک تعبیر شده برای رسیدن به هدف وجود دارد. نفس مطمئنه، قوه یا نیروی باطنی است که شخص را راهنمایی می‌کند و انسان را به تلاش بی‌وقفه و هدفدار در جهت راه راست و قرار دادن علائق و اهداف مشخص در مسیر هدف اصلی سوق

می دهد. این وجدان خاص (یافردي) است که البته در تکوین وجدان عمومی اجتماع نیز نقش بسزایی دارد. البته قدرت یا ضعف فرهنگ اجتماعی نیز در نحوه عملکرد و بازتاب وجدان عمومی نقش دارد، ضمن آن که باید شرایط خاص هر جامعه را نیز مورد لحاظ قرار داد.

در شکل یابی و بروز وجدان فردی، وجود فرهنگ مناسب اجتماعی که مشوق افراد در این جهت باشد مهم است. افراد باید به طور کامل در این مسیر توجیه شده و نتایج عمل به مسؤلیت فردی و ارتقای کیفیت خدمت به جامعه را به صورت کامل درک نمایند.

مرحله درک شرایط و نتایج، نقش مهمی در ایجاد و تقویت انگیزه های درونی و باطنی شخص دارد که نتیجه آن عملکرد متمایز افرادی است که به نقطه قوت باطنی رسیده اند.

عدم تقویت انگیزه های درونی، به عنوان یکی از مهمترین آفات و عوامل مخرب در راه عملی شدن وجدان کاری در سطح اجتماع می باشد.

تقویت پادشاهای مادی در مورد کسانی که وجدان کاری قوی خود را در راه خدمت به کل اجتماع به کار بسته اند نیز یکی از عوامل مهم تشویق است.

روش اساسی در رابطه با میزان وجدان کاری در جامعه با لحاظ قرار دادن تفاوت بین سطح مطلوبیت آرمانی و اهداف معینی که توسط جامعه یا افراد مشخص شده است به دست می آید. وجود عوامل درونی مانند تقوا، تعهد و عوامل شخصی و ذاتی دیگر باعث تغییر درجه وجدان کاری در افراد مختلف می شود.

در قرآن تکیه بر کیفیت نیکو و اشتغال دائم به امور خیر و کارهای مثمر ثمر، احساس مسؤلیت و تعهد مورد نظر است، ضمن آنکه سعادت، خوشبختی و کامیابی انسان را در گرو سعی و تلاش در وظایف محوله و البته توجه به امور روحانی و معنوی - که متکامل کننده فرد است - می داند. همچنین در اسلام ضمن تقویت حس مسؤلیت و توجه به نیروی ایمان و تقوا، بشر را به توکل به درگاه الهی برای به نتیجه رسیدن کارها و تحقق اهداف متعالی انسان ترغیب می کند.

تأکید بسیار بر ارتباط با خداوند تعالی و تکیه بر قدرت او و استمداد از یاری او و نیز دقت در انجام وظیفه و خدمت به خلق خدا از دیگر تعالیم اسلام در تقویت نیروی وجدان کار است. در این رابطه است که در برابر منحرفان، مسأله کيفر و پاداش را مطرح می کند.

از نظر تربیتی، تقویت انگیزه های درونی فرد باعث تقویت وجدان در او و نیز تبلور وجدان کاری عمومی در جامعه می شود. مسائلی چون اعتقاد درونی و توجه به ارزشهای متعالی دین اسلام و تأکید بر اهمیت تقوا نیز در تعالی وجدان مؤثر است، ضمن آنکه شرایط اجتماعی، اقتصادی و تربیتی جامعه بر مسأله وجدان و پرورش افراد و رهپیمویی جامعه، بسیار تأثیر دارد.

در اسلام، سعی و تلاش و سخت کوشی، و وفاداری به ارزشهای اسلامی همه در راه تقویت تفکر وجدان کار فردی است و اسلام یکی از مشخصه های متخلق بودن به اخلاق الهی را، داشتن وجدان (نفس مطمئنه) و تفکر صحیح و خالصانه و انجام امور محوله می داند.

تکیه اسلام بر فطرت ذاتی بشر است که او را به سوی حقیقت رهنمون می سازد و باراهنمایی او، وی را از انحراف بر حذر می دارد، (فطرت الله الذی فطر الناس...)

فرهنگ جامعه یا الگوهای رفتاری که یک جامعه به افراد ارائه می دهد نقش اساسی در بروز و تبلور اخلاق دینی دارد.

ریشه دیگر تقویت وجدان کار، تقویت فرهنگ جهادی یا تعهد شخصی است که مکمل شرایط دیگر است. یکی از وجوه دیگر تعالیم اسلامی داشتن روحیه قناعت و ساده‌زیستی در کلیه امور مشخص و اجتماعی است که باعث تعهدآوری فردی می‌شود. اسلام انجام امور محوله یا وظیفه را جزو عملکردهای بدیهی انسان متعهد می‌داند، ضمن آنکه اسلام در صورت ظرفیت داشتن افراد، چیزی بالاتر از وظیفه محوله را از آنان انتظار دارد.

تعالیم اسلامی، بی‌توجهی به وضعیت امور جامعه مسلمان را باعث خروج از دین می‌داند.
(مَنْ اصْبَحَ وَلَا يَهْتَمُّ بِأَمْرِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ بِمُسْلِمٍ).

بنابراین باید توجه به نیازها و آرمانهای جامعه اسلامی و انجام خدمت به جامعه با عشق و علاقه باشد. هدفمند بودن فعالیتهای اجتماعی از موارد دیگر است که اسلام بر آن تکیه دارد؛ هدفی که مورد نظر است، انجام کار برای خدا و جلب رضای او، سودمند کردن جامعه اسلامی، رعایت تقوا و نظم و انضباط کاری می‌باشد. احادیث «اوصیکم بالتقوی‌اله» و «اوصیکم بالنظم فی امورکم» از روایات مهمی است که اهمیت اهداف فوق را گوشزد می‌کند.

بنابراین اصالت کار در اسلام، سوددهی آن به جامعه، دین و خود فرد و نیز رعایت اصول اخلاقی و عملی، و قوانین و تعالیم اسلامی می‌باشد، ضمن آنکه در اسلام مصالح و منافع جامعه اولی‌تر از مصالح و منافع فرد در نظر گرفته شده و باید در تمامی مراحل، مصالح فردی تحت الشعاع مصالح جامعه اسلامی باشد، ضمن آنکه اسلام نقش اساسی افراد مصلح و خدمتگزار را در هدایت و رشد جامعه اسلامی مورد اذعان قرار می‌دهد.

هدف اساسی اسلام در مناسبات اجتماعی برقراری عدل و قسط در جامعه اسلامی است که کلیه تعاریف و تعالیم اسلامی منتج به نتیجه اساسی که همانا عدالت اجتماعی است، می‌شود. اسلام مقام و ارزش افراد را با کارایی مثبت آنها در ارتباط می‌داند و افرادی را به عنوان الگوی جامعه معرفی می‌کند که همیشه فراتر از منافع و مصالح فردی خود را، مورد لحاظ قرار داده‌اند.

اسلام در کنار این تعالیم از حقوق فردی اشخاص مسلمان نیز حمایت می‌کند و به حرمت و آزادی فردی نیز اهمیت می‌دهد (دمکراسی) و در قوانین اسلامی به احقاق حقوق کسانی که قدرت احقاق حق خود را ندارند تأکید دارد.

با وجود اهمیت به ارزش کار در اسلام، لعن و طرد عناصری که در فعالیتهای اجتماعی جامعه اسلامی نقشی نداشته و راه بطالت و تنبلی را پیشه می‌کنند نیز وجود دارد، چنانچه در قرآن و احادیث به فردی که تنبلی پیشه کند و بار خود را بر دوش دیگران بیاندازد لقب ملعون داده شده است. از جمله آیاتی که در قرآن کریم به مسأله وجدان کار پرداخته است عبارتند از:

- و هرگاه بکوشد که در زمین فساد کند و کشت و نژاد را نابود کند خداوند فساد را خوش ندارد.

(آیه ۲۰۵ سوره مبارکه بقره)

- نیست برای انسان جز کار و کوشش و سعی او (آیه ۳۹ سوره مبارکه نجم)

- روزی که یادآورد انسان آنچه را که برای آن کوشیده است. (انگیزه الهی کار) (آیه ۳۵ سوره مبارکه

النازعات)

- هر آنکه آخرت را بخواهد و برای آن سعی و کوشش کند او مؤمن است. (آیه ۱۹ سوره مبارکه اسراء)

- ای مؤمنان هرگاه بانگ نماز در روز جمعه داده شد پس شتاب کنید برای یاد خدا و رها کنید خرید و فروش را (آیه ۹ سوره مبارکه جمعه)

در آیات ذکر شده اهداف عالی کار و کوشش که همانا رضای خود، برتر دانستن رابطه با ذات احدیت و امور معنوی، کوشش در کسب تقوا و ایمان درونی و انجام وظیفه خود در رابطه با جامعه اسلامی و محرومان و مستضعفان است به وضوح اشاره شده است. ضمن تأیید تلاشهایی که منتج به رضایت الهی و انجام خیرات و حسنات و کسب فضایل است، خداوند تلاشهایی را که به دور از یاد خدا بوده و یا به انجام سیئات، معاصی و کجرویها بیانجامد مورد مذمت قرار داده و کیفر آنها را ذکر نموده است. پس در اسلام کار خیر و مفید از کار مضر و ابتر جدا شده و ضمن تأیید اولی، انسان را از پرداختن به دومی منع نموده است. دین اسلام ضمن تقویت بنیه‌ها و انگیزه‌های کار، پاداش اخروی را برای کسانی که در راه احدیت با انجام سعی و تلاش هدفمند به کار می‌پردازند تعیین کرده و با این روش، هم ارزش معنوی و هم ارزش مادی را به انجام‌دهنده کار مثبت و مفید وعده داده است.

اسلام در جای جای تعالیم خود به پشتکار و همت فردی و اجتماعی در راه رسیدن به اهداف عالی با کار مستمر و سازنده تأکید می‌کند و اهمیت تقویت تبلیغات فرهنگی مستمر در جهت انگیزه‌دار کردن افراد و در نتیجه جامعه اسلامی در راستای همین تعالیم اسلامی است.

بهره‌دهی که نتیجه وجود وجدان‌کاری در جامعه است، حاصل یک کار تربیتی، پرورشی در اجتماع می‌تواند باشد. تربیت افراد بر اساس فرهنگ غنی اسلامی که سرچشمه همه نیروها را ذات یزאל الهی می‌داند و هدف‌غایی خلقت را وجود مبارک او می‌شناسد صورت می‌گیرد.

وقتی هدف عالی در نظر قرار بگیرد و تعالیم اسلامی رهگشای معضلات شناخته شود و افراد جامعه خود را مطابق با این هدف و تعالیم پرورش دهند نتیجه‌ای جز ظهور وجدان‌کار ندارد. فرهنگ عمومی اجتماع موظف است که با تقویت احساس تعهد و مسئولیت‌پذیری، زمینه‌های عملی شدن اهداف عالی اسلامی و بهبود کمی و کیفی رفتارهای شخصی و جمعی را تحقق بخشد.

در زبان و ادبیات فارسی، نیز هماهنگ با تعالیم ارزشمند اسلامی همیشه اساس ارزش‌گذاری بر روی مسأله کار و کوشش، آن هم کوشش جهت‌دار و هدفمند که تحصیل خیر و حسنات است متمرکز شده و این جای بسی خوشبختی است که تاریخ و فرهنگ و دین، همه هم‌زبان ارزشهای واحد را در بطن جامعه ما تزریق می‌کنند.

لذا، در جامعه ایران، هم از ابعاد فرهنگ ملی و تاریخی و هم از ابعاد فرهنگ دینی و مذهبی کاملاً به صورت مثبت با مسأله کار و تلاش همه‌جانبه برخورد شده است.

از عناصر مهمی که نقش عمده‌ای در فرهنگ کار مثبت و مفید دارد، جلوگیری از بی‌انضباطی و بی‌نظمی در سلسله مراتب کاری، تشویق افراد یک جامعه بر اساس رعایت نظم و انضباط در امور محوله، و عدم تساهل، سستی و تسامح در انجام وظایف است.

دین اسلام بدون وقفه، هدف‌نهایی انسان را بهره‌وری مناسب از تمامی اوقات زندگی خود و رسیدن انسان به مرحله متعالی ملکوت می‌داند.

تعالی روحیه و شخصیت فرد در اسلام مورد تأکید و تبیین قرار گرفته و این تعالی بستگی تام به وجدان آن فرد دارد. این عنصر به عنوان عامل درونی مهمی به فعالیت‌های انسان سمت و سو می‌دهد.

در بحث جامعه شناختی نیز یک جامعه بدون انضباط خاص خود، قادر به رسیدن اهداف عالی که اسلام برای آن ترسیم نموده است نیست. جامعه‌ای می‌تواند به تعالی و پیشرفت برسد که با همگن و همسان کردن اهداف، الگوهای رفتاری مناسبی را به افراد ارائه دهد.

بنابراین رشد تفکر، نظم فردی و انضباط اجتماعی، هدف ایده‌آل اسلام است. خودآگاهی افراد نسبت به اهداف و خواسته‌ها و آرمانهای خود، نقش مهمی در شناخت انسان از خود و در نتیجه رسیدن به خوداتکایی دارد.

اهمیت نقش خانواده در پرورش فرد، غیر قابل انکار است، ضمن آنکه افراد در کنار تعالیم خانوادگی از هنگامی که پا به عرصه اجتماع می‌گذارند تحت تأثیر آموزشهای اجتماعی نیز واقع می‌شوند. به همین جهت جامعه‌ای که انضباط عمومی را به عنوان مشی اصلی خود تعیین نموده است نیز می‌تواند جهت‌دهنده مفیدی برای همه افرادی باشد که احتمالاً تحت آموزشهای خانوادگی، منضبط نشده‌اند. فرهنگ جامعه که شامل فرد و فرهنگهای مختلف قومی، زبانی، محلی و غیره است، نقش پیوند دهنده مهمی را در ایجاد نظم در کار و انضباط عمومی افراد یک جامعه ایفا می‌کند. در اسلام تکیه بر روحیه جمعی و مقدم دانستن مصالح اجتماع بر فرد و نیز رعایت حقوق دیگران و تقدم آن بر حقوق خود، تشویق در اولویت دادن به دیگران در مسائل مختلف اجتماعی و حفظ منافع گروهی بر فردی، همراهی با مظلوم و مقابله با ستم از دیگر مواردی است که در قوی‌تر شدن انگیزه‌های وجدان‌کار و انضباط اجتماعی مؤثر است. توجه اسلام به اهتمام مسلمانان و حل مشکلات مسلمین توسط فرد فرد جامعه اسلامی نقش متقابل فرد و جامعه را در نظام اجتماعی اسلام تعیین می‌کند.

تقویت روحیه مسؤلیت‌پذیری و انجام تعهدات و وظایف محوله، و تشویق به رعایت وجدان‌کار از هسته خانواده آغاز می‌شود که دقت و صحت پرورش و تعلیم آن در سنین کودکی، بازدهی و ثمردهی مناسب را در سنین بالاتر سبب می‌شود. در این مرحله تربیت و پرورش نقش اساسی دارد که چون نقش بر سنگ تا انتها باقی می‌ماند. بعد از طی کردن مرحله اول، مرحله تربیتی اجتماع آغاز می‌شود که مهمترین اثر را با داشتن شرایط مناسب در همسو کردن فرد با جامعه دارد.

بنابراین در ایجاد و تعالی روحیه وجدان‌کاری باید از زیربنا و پایه شروع کرد و دو عامل خانواده و جامعه را در جهت تقویت این نیرو هدایت کرد. این هماهنگی باعث رشد شخصیت و خوداتکایی و شناخت درونی فرد نسبت به خود و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند خواهد شد.

پس دین اسلام با تکیه بر تمامی انگیزه‌های درونی و بیرونی و تعالیم خود برای اعتلای همه آنها و لحاظ قرار دادن ارزشهای مادی و معنوی - که کمتر مکتبی به آن به طور همه‌جانبه و در کنار هم دقت داشته است - و نیز طرح ایده‌آل فردی و اجتماعی و بررسی متقابل آثار آن، همچنین هدفمند نمودن کار، هم در بُعد اخروی و هم در بُعد دنیوی آن و اصالت دادن به تلاش و کوشش - که تحت هدایت فطرت الهی و وجدان از انسان کار و تلاش را می‌طلبد - هم او و هم اجتماع را به سعادت و فلاح می‌رساند.

اسلام در زمینه وجدان درونی و نفس مطمئنه که راهنمای انسان به کارهای خیر است در مقابل آن نفس گمراه کننده را که در انسانهای پلید بر روح و روان آنها در انجام کار و تلاششان مستولی می‌شود عنوان می‌کند. با توجه به همه مطالب پیش گفته وجدان‌کاری از این دیدگاه اسلام عبارت است از: «دریافت صحیح و تلقی درست و داعی درونی و انگیزه داخلی در ارتباط با چهار شناخت وظیفه و آشنایی با تکلیف و انجام وظیفه

به‌بهترین وجه، با توجه به شرایط و مقتضیات زمانی. «به عبارت دیگر، ارائه بهترین کار با عنایت به شرایط روز، وجدان کاری را می‌توان احساس مسئولیت و تعهد در قبال وظایف و تکالیف محوله اعم از خدایی و خلقی آن تعبیر نمود. وجدان کاری، شخص را به انجام وظیفه و ادار می‌کند و انضباط اجتماعی جامعه را مؤظف می‌نماید.

آنجا که وجدان کاری با انضباط اجتماعی - به معنای کنترل خود و نظارت بر خویش و تقسیم کار و بخش کردن وظایف و تکالیف به انسان، تا هر کس، کار خود را در جهت تحقق نتیجه‌ایکه از مجموع وظایف حاصل است، انجام دهد، تا آنجا که نتیجه منطقی مورد نظر حاصل گردد. همراه می‌شود، شاید بتوان معنایی مترادف با «حکمت عملی» از آن فهمید که قرار گرفتن هر چیز به جای خویش، به بهترین صورت و در جهت تحصیل بهترین نتایج است.

انسان اشرف مخلوقات، گل سرسید جوامع خلقت، صاحب مقام جمع‌الجمع و دارای مظهری تام و آینه تمام‌نمای جمال است و خلاصه، خلیفه خدا بر روی زمین می‌باشد. او می‌تواند به اخلاق الهی متخلق شود تا آنجا که کار خدایی کند. انسان می‌تواند به جایی برسد که با دست خدا کار کند و با چشم او ببیند و با گوش او بشنود که «و ما رمیت اذ رمیت و لکن ا... رمی».

از آنجا که خالق عالم، حکیم و حکیم علی‌الاطلاق است، آفرینش او محکم و وضع او متقن است تا آنجا که «لایسئل عما یفعل». او با توجه به حکمت بالغه‌اش، هیچگاه مورد سؤال واقع نخواهد شد. «صنع... الذی اتقن کل شی خلقه»: او آفرینش هر چیزی را بر مبنای اتقان و استحکام قرار داد.

ارزش کار و وجدان کاری در ادبیات کهن فارسی

فرهنگ، زاینده‌گی فکری و خلاقیت یک ملت است. در میان رشته‌های زنجیروار فرهنگ، ریسمان محکم ادبیات، جایگاه ویژه‌ای دارد. ادبیات کلاسیک ایران بیش از آنچه تصور آن می‌رود به مقوله کار و فرهنگ آن پرداخته است. به نمونه‌هایی از اشعار درخشان فارسی که در مورد کار، وجدان کار و ارزشهای آن سروده شده، توجه می‌کنیم:

* فردوسی طوس:

نسیاید سر از آرزوها بلند
بلندی پذیرد از آن کار، نام

چو کوشش نباشد تن زورمند
یقین‌دان که کاری که دارد دوام

* مولوی:

تا بدین ساعت ز آغاز جهان
در طریق انبیا و اولیا

سعی ابرار و جهان مؤمنان
جهد می‌کن تا توانی ای کیا

* سعدی:

مزد آن گرفت جان برادر که کار کرد
که سرمایه جاودانی است کار
که سعیت بود در ترازوی خویش

نابرده رنج گنج میسر نمی شود
برو کار می کن مگو چیست کار
بخور تا توانی زبازوی خویش

* ناصر خسرو:

چو سیاحان کمی در خود سفر کن
به معلومات شد جان تو قائم
دریغ آید که مهمل در گزاری

چو مردان باش و ترک خواب و خور کن
که باشد خواب و خور کار بهائیم
تو زینان آفریده بهرکاری

دیدگاه مکاتب شرق (ژاپن): وجدان کاری = تعهد

سه شکل اصلی تعهد عبارت است از:

۱- تعهد مؤثر؛

۲- تعهد مستمر؛

۳- تعهد هنجاری.

۱- تعهد مؤثر: احساس تعلق نسبت به سازمان، که مشخصه آن، قبول ارزشهای سازمانی و تمایل به باقی ماندن در سازمان است.

۲- تعهد مستمر: این تعهد وقتی به وجود می آید که فرد این درک را نزد خود داشته باشد که باید خود را درگیر، و در واقع غرق در امور سازمان نماید.

۳- تعهد هنجاری: این تعهد وقتی به وجود می آید که فرد به عنوان یک وظیفه نهادین شده، باید از سازمان و فعالیتهای آن در همه حال، حمایت کند.

دیدگاه مکاتب غرب درباره وجدان کاری

تعریف (اول): وجدان کاری عبارت است از احساس یا رفتار نیروی کار در مورد محیط شغلی خود،

در سه زمینه زیر:

۱- اعتقاد و پذیرش سازمان، اهداف و ارزشهای آن

۲- تمایل به مبذول داشتن تلاش و کوشش کافی برای سازمان فراسوی آنچه باید طبق ضوابط انجام دهد.

۳- تمایل به حفظ عضویت خود در سازمان

مهمترین عوامل شکل دهنده به تعهد و وجدان کاری افراد عبارت است از:

۱- عوامل شخصی شامل:

۱-۱- انتظارات شغلی؛

۱-۲- تضادهای روانی؛

۱-۳- عوامل دخیل در انتخاب شغل؛

۴-۱- خصوصیات شخصی.

۲- عوامل سازمانی، شامل:

۲-۱- تجربه کاری؛

۲-۲- قلمرو شغل؛

۲-۳- نوع سرپرستی؛

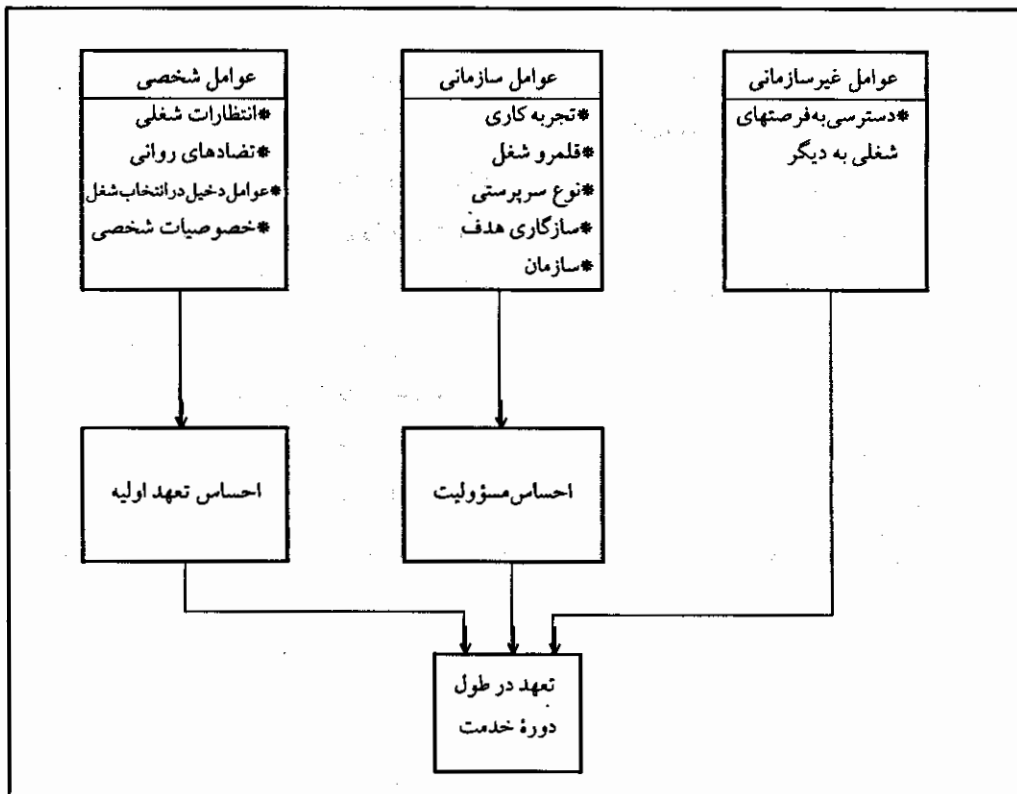
۲-۴- سازگاری هدف؛

۲-۵- سازمان.

۳- عوامل غیرسازمانی، شامل:

- دسترسی به فرصتهای شغلی دیگر.

مدل این عوامل و چگونگی ارتباط آنها در شکل زیر نشان داده شده است:

تعریف (دوم): تعهد سازمانی عبارت از وفاداری و احساس تعلق به سازمان، به شکلی که فرد خود را درگیر امور سازمان نموده و همواره در تلاش، جهت بهبود کارایی و اثربخشی خود و سازمان خویش است. این امر از طریق مشارکت فعال در تغییر بهینه منابع، نوآوری و خلاقیت در انجام امور، انطباق پذیری بیشتر با اهداف و ارزشهای سازمان، تبلور عینی می یابد.

مفهوم تعهد: آمیزه ای از دیدگاههای مختلف

تعهد را پیگیری بی وقفه هدف می گویند و بیانگر میزان عجین شدن فرد با هر کاری است که انجام

می‌دهد. افراد متعهد، هدفمند بوده و هدفهای آنها نیز متعالی است، بنابراین تحت فشارهای گوناگون تسلیم نمی‌شوند. افراد متعهد، افتخار می‌کنند که در یک چنین سازمانی یا در چنین شغلی و برای هدفهای آن تلاش می‌کنند.

انواع تعهد

۱- تعهد نسبت به مشتریان یا ارباب رجوع؛

۱- تعهد نسبت به سازمان؛

۳- تعهد نسبت به خود؛

۴- تعهد نسبت به افراد و گروه کاری؛

۵- تعهد نسبت به کار.

هر یک از این تعهدات به تنهایی در اداره کسب و کار و مدیریت، اهمیت بسیاری دارد. با گذشت زمان این تعهدات چارچوب اساسی را برای کسب کمال مدیریت شکل می‌دهد. چنین به نظر می‌رسد که کمال واقعی مدیریت از اهدای خالصانه و مؤثر خدمت در تمامی زمینه‌های پنجگانه فوق است. نکته اساسی این است که این تعهدات برای یک مدیر مسلمان در راستای تعهد به حق تعالی معنی و مفهوم دارد.

۱- تعهد نسبت به مشتریان یا ارباب رجوع: اولین و شاید مهمترین تعهد، نسبت به مشتریان یا ارباب رجوع است. افراد کمال جو، تشنه ارائه خدمات مفید به مشتریان یا ارباب رجوع خود هستند. آنان شیفتگان خدمتند. مشتری به کسانی اطلاق می‌شود که می‌توانند از حاصل کار واحد تحت نظارت فرد بهره‌جوید. دو روش عمده‌ای که یک فرد کمال جو می‌تواند، تعهد خود را به شکل مؤثر به مشتری نشان دهد، عبارت است از:

۱-۱- خدمت به مشتری یا ارباب رجوع؛

۱-۲- اهمیت دادن به مشتری یا ارباب رجوع.

۲- تعهد نسبت به سازمان: دومین تعهد فرد، تعهد نسبت به سازمان است. افراد مؤثر، به سازمانشان افتخار کرده، این افتخار را اظهار و حسن افتخار را به تدریج به دیگران نیز القا می‌کنند. اینان تعهد خود را به گونه‌های مختلفی اظهار می‌دارند و علاوه بر این تلاش می‌کنند تا این تعهد نسبت به سازمان به سه طریق زیر انجام گیرد:

۲-۱- ساختن فضای سازمان؛

۲-۲- حمایت مدیران عالی؛

۲-۳- رعایت ارزشهای اساسی سازمان.

۳- تعهد نسبت به خود: سومین تعهد بر خود شخص تمرکز دارد. افراد کمال جو، تصویر قوی و مثبتی به دیگران ارائه می‌دهند و در تمامی موقعیتهای به عنوان یک نیروی مثبت عمل می‌کنند، ولی این امر نباید با خودخواهی یا خودمحوری اشتباه شود. افراد کمال جو به عنوان افرادی که قدرت را با حس تواضع جمع کرده‌اند، شناخته می‌شوند. تعهد نسبت به خود، با سه دسته فعالیت مشخص می‌شود:

۳-۱- نشان دادن استقلال در فکر و عمل؛

۳-۲- کسب مهارتهای لازم برای اعمال مدیریت؛

۳-۳- پذیرش انتقادهای سازنده.

۴- تعهد نسبت به افراد: چهارمین تعهد، نسبت به گروه کاری و افراد آن است. افراد کمال‌جو نسبت به افرادی که برایشان کار می‌کنند تعلق خاطر خاصی نشان می‌دهند. این امر فرد را وا می‌دارد تا برای کمک به دیگران از شیوه مناسب رهبری برای موفقیت در کارهایشان استفاده کند. تعهد مثبت فرد نسبت به افراد با تمایل همیشگی او به صرف زمان و انرژی لازم در کار با کارکنان به منصفه ظهور درمی‌آید. به ویژه سه دسته فعالیت حیاتی این تعهد را شکل می‌دهند:

۴-۱- نشان دادن علاقه و شناسایی مثبت به کارکنان؛

۴-۲- دادن باز خود ارشادی؛

۴-۳- ترغیب آنان به ارائه فکرهای خلاق.

۵- تعهد نسبت به کار: پنجمین نوع تعهد، نسبت به کارهایی است که باید صورت پذیرد. افراد موفق به کارهایی که سایرین انجام می‌دهند، معنی و مفهوم می‌بخشند و با متمرکز کردن توجه دیگران بر روی کار و ارائه هدایتهای لازم به آنان، از انجام دادن موفقیت‌آمیز کارها اطمینان حاصل می‌کنند. تداوم کمال افراد، از طریق عملکردهای پیوسته و واحد سازمانی تحت سرپرستی آنان، نشان داده می‌شود. این تعهد، از عوامل زیر تأثیر می‌پذیرد.

۵-۱- حفظ تمرکز صحیح بر کار؛

۵-۲- ساده کردن کار؛

۵-۳- اهل عمل بودن؛

۵-۴- روشن کردن اهمیت کار.

تعریف وجدان:

«هشیاری نسبت به خوب و بد نیات، رفتار و شخصیت و احساس تعهد درونی نسبت به ایده‌آلهای انسانی و انجام امور نیک». بعضی از کارکردهای وجدان عبارت است از:

۱- وجدان بایدها را از نیایدها تفکیک می‌کند؛

۲- وجدان نظارت می‌کند؛

۳- وجدان راهنمایی مطمئن است؛

۴- وجدان قطب‌نماست.

تعریف وجدان کاری (تعریف فراگیر):

«انگیزه و تمایل آگاهانه و مستمر انسان برای انجام بهینه وظایف محوله، از روی شناخت، ایمان و علاقه با بهره‌گیری از تمامی قوای جسمی و فکری خویش»

مدل وجدان کاری در سطح جامعه

مدل وجدان کاری در سطح سازمانها

